

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ
ЕКОНОМІКИ: ВНУТРІШНІ
СУПЕРЕЧНОСТІ ЧИ РЕЗУЛЬТАТ
СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ?

---

*матеріали експертної дискусії
17 жовтня 2008 року*

Київ – 2008

УДК 330(477)+339.747(3.1)
П 78

При повному або частковому відтворенні матеріалів даної публікації посилання на видання обов'язкове

Електронна версія:
<http://www.niss.gov.ua>

За загальною редакцією: *д. держ. упр., проф. В. Є. Воротіна,*
к.е.н., с.н.с. Я. А. Жаліла

Проблеми української економіки: внутрішні суперечності
П 78 чи результат світової фінансової кризи? : матеріали експертної
дискусії, 17 жовт. 2008 р. / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жалі-
ла. – К. : НІСД, 2008. – 48 с.

ISBN 966–554–119–6

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2008

17 жовтня 2008 року у Національному інституті стратегічних досліджень відбулася експертна дискусія «Проблеми української економіки: внутрішні суперечності чи результат світової фінансової кризи?»

У дискусії взяли участь:

АКІМОВА Ірина Михайлівна	Народний депутат України, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань економічної політики
БУРАКОВСЬКИЙ Ігор Валентинович	Директор Українського інституту економічних досліджень і політичних консультацій
ВОРОТІН Валерій Євгенович	Заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень
ГЛАДКИЙ Валерій Олександрович	Генеральний директор Аналітичного центру «Бюро економічних і соціальних технологій» (БЕСТ)
ЖАЛІЛО Ярослав Анатолійович	Завідувач відділу економічної та соціальної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень, Президент Центру антикризових досліджень
МУНТІАН Валерій Іванович	Заступник Міністра економіки України
ЛИТВИЦЬКИЙ Валерій Олексійович	Керівник Групи радників Голови Національного банку України
ЛЯПІНА Ксенія Михайлівна	Народний депутат України, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань промислової і регуляторної політики і підприємництва

ПОЛУНЄЄВ Юрій Володимирович	Народний депутат України, член Наглядової ради Національного банку України
РОЗЕНФЕЛЬД Олександр Ілліч	Директор Науково–дослідного економічного інституту Міністерства економіки України
РУБАН Юрій Григорович	Директор Національного інституту стратегічних досліджень

Учасники дискусії обговорили особливості соціально-економічних проблем, які постали в Україні на поточному етапі в світлі кризових явищ у світовій економіці, висловили своє бачення орієнтирів державної антикризової політики. Засідання здобуло широке висвітлення в засобах масової інформації.

До експертної дискусії було підготовлено аналітичну записку, яка стала одним із предметів обговорення.

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА: ВНУТРІШНІ СУПЕРЕЧНОСТІ НА ФОНІ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Аналітична записка¹

Поточний рік виявився для економіки України досить бурхливим. Не встиг уряд рапортувати про подолання інфляційного вибуху, як нові явища макрофінансової нестабільності знову створили підґрунтя для занепокоєння пересічних громадян та політиків, негативних очікувань суб'єктів ринку. Вересень та, особливо, жовтень позначилися комплексом тривожних негативних тенденцій: затяжним падінням фондового ринку, раптовим глибоким «провалом» курсу гривні, ажіотажним попитом вкладників банків та наростанням проблем комерційних банків з ліквідністю.

Постає закономірне питання: чи є перераховані проблеми непрогнозованим наслідком потужної фінансової кризи, яка потрясає сьогодні весь світ, чи є вони логічним розвитком внутрішніх суперечностей, накопичених в Україні, для яких світова криза стала лише «спусковим гачком»? Питання принципове, оскільки воно пов'язане з визнанням ефективною чи неефективною (загрозливою) економічної політики, яка здійснювалася й здійснюється нині в Україні.

Прояви світової фінансової кризи в українській економіці

Відносно незначні масштаби фондового ринку України обумовили низький рівень безпосереднього впливу на нашу країну світових фондових індексів. Незважаючи на те, що вітчизняний фондовий ринок, після його тріумфального розвитку у попередні роки, опинився у глибокій рецесії, лише це практично не завдало впливу на показники реальної економіки, залишилося невідчутним

---

¹ Автори аналітичної записки: Жаліло Я. А., к. е. н., Белінська Я. В., к. е. н., Національний інститут стратегічних досліджень.

для переважної більшості громадян. Між тим, **економіка почала дедалі сильніше відчувати вторинні наслідки, також пов'язані зі світовою фінансовою кризою:**

- **зростання вартості та утруднення отримання зовнішніх запозичень**, в той час як настав період гострої потреби у рефінансуванні запозичень, зроблених комерційними банками у попередні періоди. Причому, хоча час настання такої потреби був відомий заздалегідь, в Україні зберігалася дія регуляторних інструментів, спрямованих на обмеження зовнішніх запозичень (їх було впроваджено із значним запізненням, лише в середині поточного року);

- **витік капіталу з країни**, пов'язаний з падінням фондових індексів в Україні та світі, що підвищило попит на іноземну валюту та викликало девальваційні тенденції. Очікування девальвації додатково прискорили вихід спекулятивних капіталів, які увійшли на ринок в розрахунку на отримання курсового прибутку в умовах номінального й реального зміцнення гривні;

- **зниження попиту на провідних експортних ринках** України (насамперед – металургійної продукції), що співпало з погіршенням умов торгівлі для українських експортерів через ревальвацію гривні та подорожчання складових собівартості їхньої продукції;

- **наростання негативних очікувань суб'єктів ринку** під впливом демонстраційного ефекту низки банкрутств потужних фінансових компаній провідних країн світу, біржової паніки, які посилювалися ігноруванням потреб у здійсненні антикризової політики в межах України.

Між тим, як видно з наведеного переліку, кожний із зазначених проявів набув практичного виразу саме спираючись на внутрішні економічні суперечності. Їх наявність суттєво посилила глибину впливу світової фінансової кризи на українську економіку.

Нагромадження внутрішніх економічних суперечностей

Є всі підстави стверджувати, що підґрунтя наростання макрофінансової нестабільності в Україні міститься насамперед у здійснюваній економічній політиці, яка характеризувалася невваженістю та неадекватністю стратегічним завданням та можливостям розвитку національної економіки.

Підґрунтям фінансової дестабілізації в Україні стали системні суперечності:

- **високий рівень фіскального вилучення коштів на потреби споживання:** у січні–травні 2008 р. видатки зведеного

бюджету України зросли на 46,9 % (торік – на 20,9 %), видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення – на 53,5 % (у минулому році – на 16 %). Водночас частка капітальних видатків у загальній сумі видатків Зведеного бюджету України була найменшою за всі попередні роки і у зазначений період становила 6 % (у січні–травні 2007 р. – 7,9 %) – відтак фіскальна політика відіграла гальмівну роль щодо інвестиційних процесів;

- **надмірна частка споживання та недостатні обсяги нагромадження**, що призвело до необхідності покриття надлишку внутрішнього попиту за рахунок випереджаючого зростання імпорту, а відтак – стабільного погіршення сальдо зовнішньої торгівлі та ризиків валютної дестабілізації. За 2003–2007 рр. номінальні доходи населення зросли в 4,2 разу, реальні – в 2,1 разу, а реальний ВВП – лише в 1,4 разу;

- **стрімке зростання попиту на споживчі кредитні ресурси** при інституційній нерозвиненості фінансової системи, що обумовило активний вихід комерційних банків на зовнішні ринки запозичень. За п'ять місяців 2008 р. приріст кредитів, наданих банками фізичним особам, склав 32,0 млрд грн., що в 1,4 разу більше, ніж рік тому. Важелі Національного банку, спрямовані на регулювання грошової пропозиції, виявилися недієздатними в умовах відкритості фінансових ринків, а антиінфляційні заходи монетарного характеру лише посилили потребу в зовнішніх запозиченнях. При цьому використання споживчих кредитів зосередилося насамперед на придбанні товарів імпортного асортименту та в іпотечному сегменті ринку;

- **несприятливі умови для довгострокового інвестування**, що обумовило переважаючу інвестиційну привабливість секторів з високою ліквідністю та якнайшвидшим обігом коштів: за 2005–2007 рр. інвестиції в промисловість зросли в 1,5 разу, в той час як в операції з нерухомістю – в 1,9 разу, фінансову діяльність – 2,4 разу, роздрібну торгівлю – утричі. У 2007 році при прискоренні інвестиційних процесів інвестиції в промисловість збільшилися на 27 %, в той час як в роздрібну торгівлю – на 48 %, фінансову діяльність – 60 %. Випереджаючі темпи інвестування в сектори, які здійснюють перерозподіл сукупного продукту, над інвестиціями у виробництво останнього посилювали ризики нестабільності фінансової системи та інфляційний потенціал, який формується внаслідок перевищення сукупного попиту над пропозицією.

Активним негативним чинником, який зробив свій внесок в дестабілізацію економічної ситуації стало наростання політичної кризи восени 2008 року. В той час, як прояви світової фінансової

кризи вимагають оперативних узгоджених фахових рішень гілок влади, політична криза знижує дієздатність останньої. Це, а також непевність у найближчих перспективах економічної політики, в тому числі – щодо формування Державного бюджету на 2009 рік, передбачення чергового оберту популізму в економічній політиці в умовах наближення майбутніх президентських виборів, а тим більш – позачергових виборів до Верховної Ради, посилює песимізм суб'єктів ринку в оцінках перспектив розвитку кризових явищ.

Таким чином, в Україні одночасно проявилися ознаки валютної, фондової, банківської криз в умовах дестабілізації ринку нерухомості, рецесії будівництва та загального погіршення внутрішньої і зовнішньої макроекономічної ситуації. «Спусковим гачком» стали скорочення реального споживчого попиту в умовах прискорення інфляційних тенденцій та посилення монетарних обмежень у поєднанні з дестабілізуючим впливом світової фінансової кризи.

З нашої точки зору, це – логічний результат реалізації інфляційою моделі невиваженої соціальної орієнтації економіки, яка функціонує за відсутності цілеспрямованої інвестиційної політики на підґрунті зовнішнього кредитування.

Виклики та альтернативи антикризової політики

Отже, прояви світової фінансової кризи та внутрішні економічні суперечності формують низку довгострокових викликів, які вимагають кваліфікованої реакції з боку національної економічної політики.

По–перше, негативні процеси, що розгортаються у фінансовій сфері України, тісно взаємопов'язані і підсилюють один одного: ужорсточення політики доходів та монетарної політики – уповільнення динаміки кредитів – зниження споживчого і інвестиційного попиту – уповільнення економічного зростання – уповільнення динаміки доходів – зростання неплатежів по кредитах. Розгортання цього ланцюжка загрожує лавиноподібним наростанням незбалансованості валютно–фінансової системи української економіки.

По–друге, післякризова ситуація характеризуватиметься істотним погіршенням зовнішніх умов функціонування української економіки унаслідок різкого підвищення цін на газ, падіння кредитних рейтингів України і перенасиченості ринків збуту традиційних товарів українського експорту. Ймовірним є період помітного сповільнення темпів економічного зростання, що вестиме як до зниження динаміки доходів, так і до чергового підвищення ризиків для вітчизняної

банківської системи через послаблення платоспроможності боржників. Простого відновлення економічної активності за рахунок вищої цінової конкурентоспроможності унаслідок девальвації гривні може виявитися недостатнім для поживлення економіки. Для подолання кризи будуть потрібні масштабні інвестиції в модернізацію української економіки, зростання продуктивності праці, підвищення конкурентоспроможності українських виробників, а також суттєве посилення ролі внутрішнього ринку у споживанні товарів українського виробництва.

На сучасному етапі при здійсненні антикризової політики слід враховувати низку імперативів:

- підтримання відносно високих *темпів економічного зростання*, від чого критично залежить стабільність банківського сектору та фінансової сфери, в тому числі – фінансова забезпеченість соціальної політики держави – це обмежує застосування рестрикційних заходів у монетарній сфері;
- недопущення зниження *добробуту населення*, від чого критично залежить стан внутрішнього попиту – це обмежує застосування фінансових рестрикцій та важелів гальмування зростання доходів;
- підтримання в прийнятних межах *платіжного балансу*, від чого критично залежить стабільність національної валюти, яка українська важлива в контексті високого співвідношення зовнішньоторговельного обороту до ВВП та значної залежності від світових ринків капіталу – це обмежує застосування курсових важелів (як штучної ревальвації, так і лібералізації курсоутворення) та інструментів лібералізації імпорту.

Відтак перед антикризовою політикою постають серйозні дилеми, пов'язані з вірним вибором її пріоритетів, необхідністю розмежування поточних антикризових і стратегічних пріоритетів та розробки несуперечливого комплексу заходів щодо їх досягнення.

Поточна стабільність фінансової системи залежить від ефективного вирішення двох суперечливих завдань – **забезпечення на належному рівні банківської ліквідності та підтримання курсу гривні**. Валютні інтервенції з метою запобігання девальвації ведуть до погіршення банківської ліквідності, в той час як рефінансування банків веде до посилення попиту на іноземну валюту на валютному ринку. Одночасне проведення масштабних валютних інтервенцій і операцій з рефінансування може істотно виснажити міжнародні резерви НБУ та надмірно збільшити грошову пропозицію. Відтак доцільно визначитися, яка з альтернатив містить у собі більший ризик для національної економіки. З нашої точки зору, ліквідність банків є важливішою, оскільки вона лежить в основі стабільності

національної фінансової системи, в той час як ризики девальвації слід намагатись долати переважно за допомогою інших, не пов'язаних з інтервенціями засобів.

Антиінфляційні заходи монетарної політики, а також дії **НБУ щодо обмеження обсягів банківського кредитування** досить ефективні у короткостроковому вимірі, проте суперечать середньо– і довгостроковим цілям фінансової стабілізації, яка має спиратися на стимулювання ділової та інвестиційної активності. Отже, тривалість їхньої дії має бути якнайменшою, й вони мають бути якнайшвидше замінені на антиінфляційні заходи структурного характеру.

Необхідність рефінансування в поточному, а у значно більшій мірі – у наступному роках зовнішньої заборгованості комерційних банків вимагає **зміни орієнтирів банківського регулювання з обмеження на спрощення зовнішніх запозичень**. Між тим, при цьому неприпустимим є подальше зростання залежності українських банків від припливу іноземних кредитних ресурсів: пріоритетним напрямком для банків має стати концентрація національних заощаджень. Потрібна також чітка структуризація напрямків використання залучених ресурсів.

Негативні тенденції на ринку портфельних інвестицій спонукають багатьох експертів до песимістичних оцінок щодо можливостей фінансування негативного сальдо поточних операцій платіжного балансу за рахунок його капітальної частини. З нашої точки зору, у цій сфері є підстави для оптимізму:

- значна місткість ринку України, наявність дефіцитних ресурсів (насамперед – аграрних), вигідне геостратегічне розташування при значному дефіциті інвестування і надалі підвищуватимуть привабливість країни для прямих інвестицій;
- наближення фіналу Чемпіонату Європи з футболу додатково сприятиме залученню інвестицій у розвиток відповідних секторів;
- в рамках спаду на фондовому ринку відбулось зниження вартості капіталу багатьох привабливих українських компаній, що має викликати зацікавленість портфельних, або й прямих інвесторів, насамперед – з країн, які менш зачеплені світовою кризою.

Відтак, особливо – за умови очікуваного нами відносно високого темпу інфляції, в 2009 р. ймовірним є відновлення тенденцій реальної ревальвації гривні.

Продовження швидкого зростання внутрішнього споживчого попиту матиме дедалі слабший вплив як стимул економічного зростання: в умовах погіршення умов для розвитку вітчизняного виробництва все більш посилюватиметься імпортна складова наповнення споживчого ринку, а за неможливості цього – відбуватиметься

конвертація зростання попиту в інфляційні тенденції. Це загострює проблему вірного співвідношення між споживанням і нагромадженням у макроекономічному вимірі та у бюджетній політиці зокрема.

Рекомендації

Вищезазначене підкреслює важливість адекватної оцінки поточної ситуації при виробленні антикризових заходів, що повинні поєднувати стимулювання економічної активності, втримання темпів інфляції на прийнятному для української економіки рівні, забезпечення валютної стабільності та стабільності банківського сектору економіки. Лише вкрай виважена грошово–кредитна, валютна й фіскальна політики дадуть можливість підтримати внутрішній попит і відновити інвестиційну активність без стимулювання інфляційних процесів, забезпечити ефективну конкуренцію на товарних ринках без суттєвого погіршення позицій вітчизняних виробників, забезпечити достатній рівень ресурсної бази і прибутковості банків за переорієнтації їх із зовнішніх на внутрішні ресурси, а кредитної активності – у менш ризикові та стратегічно важливі сфери діяльності.

На нашу думку, в умовах кризового падіння виробництва у системоутворюючих галузях української економіки (металургії та будівництві) надмірна концентрація зусиль на стримуванні цін є недоцільною і може вкрай негативно позначитися на фінансовому становищі українських виробників. В кризових умовах більш економічно виправданою виглядає виважена стимулююча політика, яка дозволить пом'якшити наслідки фінансової та економічної кризи для вітчизняних підприємств.

Фактично йдеться про **розробку і реалізацію концепції політики «оптимально доступних грошей»** – з погляду задоволення потреб фінансування пріоритетних напрямів економічного розвитку, стимулювання внутрішнього попиту, підтримання конкурентоспроможності виробників і платоспроможності населення, забезпечення фінансової стійкості банківської системи, недопущення різких коливань курсу гривні, та про радикальне удосконалення фіскальної політики, насамперед – щодо підтримання соціальних стандартів за мінімальної інфляційності в фінансуванні соціальної сфери.

Антикризова політика держави має концентруватися на заходах системного впливу.

1. Першочергова увага має надаватися антиінфляційним заходам структурного характеру, які концентруються на розбудові внутрішнього ринку, зокрема:

- пріоритетному розвитку мережі засобів прямих поставок сільськогосподарської та продовольчої продукції споживачеві;
- концентрація цільової державної допомоги сільгоспвідприємствам на розвитку мережі закупівлі та зберігання сільгосппродукції;
- підвищення ефективності використання ресурсів, насамперед – енергетичних, як у виробничій сфері, так і в комунальному господарстві, а також побуті.

2. Має відбуватися розробка механізмів заміщення зовнішніх запозичень внутрішніми ресурсами у спосіб підвищення ролі у структурі грошової пропозиції каналу рефінансування, шляхом розміщення бюджетних коштів у банківській системі та залучення коштів населення.

3. Слід посилити спроможність фінансового сектору до ринкової «стерилізації» частини надлишкової грошової маси, що знаходиться на руках у населення – трансформації вільних коштів громадян в інвестиційні ресурси через розширення спектру цінних паперів для роздрібного продажу та розвиток фінансової інфраструктури, зокрема – страхової мережі.

4. Має бути посилено увагу до регулювання доходів населення, зокрема – запроваджено прогресивну шкалу прибуткового оподаткування та запроваджено оподаткування нерухомості.

5. Необхідно удосконалити інструментарій регулювання ліквідності комерційних банків та структуризації збільшення грошової пропозиції, зокрема – через формування сегменту «довгих грошей» шляхом створення спеціалізованих інвестиційних банків та запровадження спеціальних правил інвестиційного кредитування.

6. Доцільним є посилення регульованості валютного ринку, із залученням інструментарію, відмінного від валютних інтервенцій Національного банку.

7. Враховуючи особливості фінансової ситуації, слід переглянути проект Державного бюджету на 2009 рік, передбачивши концентрацію витрат на завданнях, безпосередньо пов'язаних з напрямками, які можуть послабити вплив інфляційних чинників:

- підвищенні ефективності ресурсовикористання, зокрема – зменшенні енергоємності виробництва та побуту;
- збільшенні обсягів виробництва сільгосппродукції та підвищенні продуктивності галузі;
- забезпеченні цільового характеру соціальних витратків з метою зменшення їх інфляційного впливу.

8. Має відбутися суттєва активізація заходів щодо регулювання та обмеження небажаного імпорту, в тому числі:

- забезпечення належного контролю за якістю імпортованої продукції;
- встановлення механізмів дієвого контролю за митною вартістю імпорту;
- застосування передбачених СОТ інструментів тимчасового обмеження імпорту, з метою вирівнювання платіжного балансу, а також для випадків, якщо імпорт товару спричиняє чи загрожує спричинити серйозну шкоду вітчизняним виробникам.

9. Необхідно прискорити запровадження інструментів підтримки експорту, зокрема:

- впровадження механізмів експортного кредитування та страхування та формування відповідних фінансових установ;
- удосконалення інфраструктурного забезпечення експортної діяльності;
- надання інформаційно–методичної та правової підтримки просуванню продукції національних виробників на зарубіжних ринках.

**ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ
ЕКСПЕРТНОЇ ДИСКУСІЇ
«ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ:
ВНУТРІШНІ СУПЕРЕЧНОСТІ
ЧИ РЕЗУЛЬТАТ СВІТОВОЇ
ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ?»**

РУБАН Юрій Григорович,

директор Національного інституту стратегічних досліджень²

Шановні учасники Експертної дискусії!

Насамперед, дозвольте подякувати за інтерес до нашого засідання, за інтерес до обраної нами тематики. Я вважаю, що він абсолютно виправданий, тому що ця тема стосується кожної людини. Сьогодні економічна тематика вийшла на перший план, і це не є результатом якихось передвибірчих технологій. Її актуальність є наслідком того, що і суспільство, і політики вперше за декілька років побачили всю проблемність економіки і ту прірву, від якої, як виявляється, ми не так вже далеко й відійшли за останні роки.

Особисто мене вразило те, що знову залунали знайомі ще з 1996–1997 років слова: «кредит Міжнародного валютного фонду», «stand-by». Все це нагадало часи, коли нас називали країною з перехідною економікою. Тоді ми були країною, якій для того, щоби підтримати свою економіку, були потрібні ці кредити. Але ж після цього збігло чимало води. Нас вже визнали країною з ринковою економікою, ми були глибоко переконані, що у нас є достатні резерви, і кредит stand-by нам вже не повинен бути потрібен. Проте зараз Прем'єр-міністр і Кабінет Міністрів дають нові сигнали, які насторожують і дивують.

Адже кілька днів тому нам говорили про те, що економічна криза поглинула Україну, і єдиним засобом її подолання є збереження існуючого Кабінету Міністрів. А зараз нам кажуть навпаки, що економічна криза нас не зачепила, економіка перебуває в прекрасному стані, а єдине, чого їй бракує – саме цього кредиту stand-by на 14 мільярдів доларів. На мою думку, було б дуже непогано, коли б фахівці відстежували такі заяви і давали адекватні професійні відповіді для суспільства і всіх нас на питання з приводу того, що, все ж таки, відбувається в країні.

Саме це питання ми й винесли сьогодні як тему нашої експертної дискусії.

---

² Тексти виступів наводяться за аудіозаписом.

Що ж у нас відбувається: чи є те, що відбувається, результатом світової фінансової кризи, що теж часом лунає від уряду, чи йдеться про те, що ми кілька років поспіль випробовували нашу економіку на міцність, а тепер в ній, в її ресурсах проглядає «дно»? Яка головна причина тих подій, які зараз відбуваються?

Звичайно, можна вдавати, що нічого не відбувається. Але я спілкуюся зі знайомими, які працюють у будівництві: вони змушені вже згортати бізнес і звільняти людей. Вам, пані і панове журналісти, краще за мене відомо, що в деяких українських виданнях відбувається скорочення персоналу. Тож невже це є наклепом, а насправді наша економіка продовжує і надалі зростати шаленими темпами, а подібні враження є суто обивательськими?

Я хотів би, щоби ми з неупереджених поглядів проаналізували те, що відбувається. Відділили реальні цифри і реальний стан від пропагандистських заяв, які валом накочуються на нас, тому що ми вже реально бачимо, що йдемо у виборчу кампанію.

Хочу почути думки з цього приводу всіх запрошених учасників, які відклали свої справи і прийшли до нас, щоби засвідчити свою позицію. Мені здається, що ваша реакція, шановні журналісти і шановні економісти, свідчить про те, що суспільство дуже чекає такої інформації.

ЖАЛІЛО Ярослав Анатолійович,

*завідувач відділу економічної та соціальної стратегії
Національного інституту стратегічних досліджень,
президент Центру антикризових досліджень*

Поточний рік виявився для економіки України досить бурхливим. Не встиг уряд рапортувати про подолання інфляційного вибуху, як нові прояви макрофінансової нестабільності знову створили підґрунтя для занепокоєння пересічних громадян та політиків, викликали негативні очікування суб'єктів ринку. Постає закономірне питання: чи є перераховані проблеми непрогнозованим наслідком потужної фінансової кризи, яка потрясає сьогодні весь світ, чи є вони логічним розвитком внутрішніх суперечностей, накопичених в Україні, для яких світова криза стала лише «спусковим гачком»?

Перше. Щодо світової кризи.

Відносно незначні масштаби фондового ринку України обумовили низький рівень безпосереднього впливу на нашу країну світових фондових індексів. Проте економіка почала дедалі сильніше

відчувати вторинні наслідки, також пов'язані зі світовою фінансовою кризою:

- зростання вартості та утруднення отримання зовнішніх запозичень;
- витік капіталу з країни, пов'язаний з падінням фондових індексів в Україні та світі;
- зниження попиту на провідних експортних ринках України;
- наростання негативних очікувань суб'єктів ринку під впливом демонстраційного ефекту низки банкрутств потужних фінансових компаній провідних країн світу.

Друге. Щодо внутрішніх суперечностей

Кожний із зазначених проявів світової кризи набув практичного виразу саме спираючись на внутрішні економічні суперечності. Їх наявність суттєво посилила глибину впливу світової фінансової кризи на українську економіку.

Підґрунтям фінансової дестабілізації в Україні стали системні суперечності:

- високий рівень фіскального вилучення коштів на потреби споживання;
- надмірна частка споживання та недостатні обсяги нагромадження;
- стрімке зростання попиту на споживчі кредитні ресурси при інституційній нерозвиненості фінансової системи;
- несприятливі умови для довгострокового інвестування.

Активним негативним чинником, який зробив свій внесок в дестабілізацію економічної ситуації, стало наростання політичної кризи восени 2008 року. В той час, як прояви світової фінансової кризи вимагають оперативних узгоджених фахових рішень гілок влади, політична криза знижує дієздатність останньої. Це посилює песимізм суб'єктів ринку в оцінках перспектив розвитку кризових явищ.

Отже, з нашої точки зору, кризові явища – логічний результат реалізації інфляціогенної моделі невиваженої соціальної орієнтації економіки, яка функціонує за відсутності цілеспрямованої інвестиційної політики на підґрунті зовнішнього кредитування.

Третє. Щодо альтернатив антикризової політики.

Прояви світової фінансової кризи та внутрішні економічні суперечності формують низку довгострокових викликів, які вимагають кваліфікованої реакції з боку національної економічної політики.

По-перше, негативні процеси, що розгортаються у фінансовій сфері України, тісно взаємопов'язані і підсилюють один одного: ужорсточення політики доходів та монетарної політики – уповільнення

динаміки кредитів – зниження споживчого і інвестиційного попиту – уповільнення економічного зростання – уповільнення динаміки доходів – зростання неплатежів по кредитах. Розгортання цього ланцюжка загрожує лавиноподібним наростанням незбалансованості валютно-фінансової системи української економіки.

По-друге, післякризова ситуація характеризуватиметься істотним погіршенням зовнішніх умов функціонування української економіки унаслідок різкого підвищення цін на газ, падіння кредитних рейтингів України і перенасиченості ринків збуту традиційних товарів українського експорту. Для подолання кризи будуть потрібні масштабні інвестиції в модернізацію української економіки, зростання продуктивності праці, підвищення конкурентоспроможності українських виробників, а також суттєве посилення ролі внутрішнього ринку у споживанні товарів українського виробництва.

Відтак перед антикризовою політикою постають серйозні дилеми, пов'язані з вірним вибором її пріоритетів.

Поточна стабільність фінансової системи залежить від ефективного вирішення двох суперечливих завдань – забезпечення на належному рівні банківської ліквідності та підтримання курсу гривні. Валютні інтервенції з метою запобігання девальвації ведуть до погіршення банківської ліквідності, в той час як рефінансування банків веде до посилення попиту на іноземну валюту на валютному ринку. Відтак доцільно визначитися, яка з альтернатив містить у собі більший ризик для національної економіки.

Антиінфляційні заходи монетарної політики, а також дії щодо обмеження обсягів банківського кредитування досить ефективні у короткостроковому вимірі, проте суперечать середньо- і довгостроковим цілям фінансової стабілізації, яка має спиратися на стимулювання ділової та інвестиційної активності. Отже, тривалість їхньої дії має бути якнайменшою, й вони мають бути якнайшвидше замінені на антиінфляційні заходи структурного характеру.

Необхідність рефінансування в поточному, а у значно більшій мірі – у наступному роках зовнішньої заборгованості комерційних банків вимагає зміни орієнтирів банківського регулювання з обмеження на спрощення зовнішніх запозичень. Між тим, при цьому неприпустимим є подальше зростання залежності українських банків від припливу іноземних кредитних ресурсів: пріоритетним напрямком для банків має стати концентрація національних заощаджень.

Продовження швидкого зростання внутрішнього споживчого попиту матиме дедалі слабший вплив як стимул економічного

зростання: в умовах погіршення умов для розвитку вітчизняного виробництва все більш посилюватиметься імпортна складова наповнення споживчого ринку, а за неможливості цього – відбудуватиметься конвертація зростання попиту в інфляційні тенденції. Це загострює проблему вірного співвідношення між споживанням і нагромадженням у макроекономічному вимірі та у бюджетній політиці зокрема.

Четверте. Щодо рекомендацій

Вищезазначене підкреслює важливість адекватної оцінки поточної ситуації при виробленні антикризових заходів, що повинні поєднувати стимулювання економічної активності, втримання темпів інфляції на прийнятному для української економіки рівні, забезпечення валютної стабільності та стабільності банківського сектору економіки. Антикризова політика держави має концентруватися на заходах системного впливу. Такі заходи запропоновані нами в аналітичній записці, представленій учасникам дискусії.

ВОРОТІН Валерій Євгенович,

заступник директора Національного

інституту стратегічних досліджень

Доброго дня шановні колеги та дозвольте подякувати за можливість виступити перед такими шанованими представниками економічного експертного середовища. Сьогодні в Національному інституті стратегічних досліджень зібрались провідні економічні експерти для обговорення внутрішніх і зовнішніх проблем розвитку національної економіки.

Сьогодні про це вже згадували та дійсно, що поточний рік для національної економіки є дуже складним. Це макроекономічна та політична нестабільність, мікроекономічна невпевненість суб'єктів господарювання про майбутнє та це все на фоні світових кризових явищ. Осінь поточного року посилила комплекс негативних тенденцій і особливо у фінансовому секторі національної економіки. Але це нові проблеми чи ми їх відчували досить давно?

Постає питання, як долати наслідки глобальної фінансової кризи та лікувати національну економічну систему? Ми розуміємо, що як подолати наслідки глобальної фінансової кризи замислюються не тільки в Україні. Свої плани мають і країни з молодими ринковими відносинами та з розвиненими. Ми досліджуємо ці заходи та маємо

впевненість що більшість з них будуть ефективними ті дієвими. Хочу підкреслити, що нагромадження внутрішніх суперечностей та наростання надціональної нестабільності призводять до трагічних наслідків. Першими «пали» Ісландія та Пакистан. На черзі можуть бути країни Балтії. Що далі? Які країни стануть жертвами фінансової кризи? Життя в борг не може продовжуватися вічно. Приходить і черга розрахунків за комфортне життя. Прогнозувати складно та і мабуть сьогодні відповіді немає. Оновлення та оздоровлення світової економічної системи це реальна потреба, але національні економіки відчують ці ризики та загрози на найвищому рівні. Таки потрясіння з якими стикається сьогодні світова економіка, зачіпає не тільки господарську систему але і несе потенційну загрозу для основного інституту соціальної організації – держава. Становиться більш очевидним необхідність оновлення системи державного регулювання ринкової неспроможності та обмеження діяльності хаотичних ринкових законів на національних рівнях та на надціональних. Мабуть держава не може стояти осторонь і бути простим спостерігачем. Вона повинна бути присутня на національних фінансових ринках.

Наступне. Українська економіка достатньо інтегрована в глобальну економічну систему. Має всі ознаки країни з ринкової економікою та входить у більшість наднаціональних інституцій. Тому сьогодні наша економіка відчуває одна з перших кризові явища світової системи. Рік тому ми вже відчували першу хвилю фінансової кризи, коли провалився іпотечний та пішло зростання зовнішньої заборгованості вітчизняних фінансових установ. З цього і почалась втрата ліквідності вітчизняним банками. А ми розуміємо що втрати ліквідності банківським сектором викликає адекватну реакцію всієї господарської системи. Нажаль наші уряди не використали той досвід і не зробили вчасно висновки щодо необхідності проведення антикризових заходів. Мабуть це один з пріоритетів роботи уряду. Управління повинно бути постійно антикризовим, а не хапатися за голову коли вже щось зробити дуже важко.

І останнє. Суттєвим негативним чинником для розвитку національної господарської системи є нестабільна політична ситуація. Мабуть наближення дострокових і президентських виборів додають популістських економічних рішень. Такі суттєві світові та національні економічні суперечності повинні викликати підвищення фаховості та дієвості державних управлінських рішень і кваліфікованих дискусій щодо їх прийняття.

ЛИТВИЦЬКИЙ Валерій Олексійович,

керівник групи радників Голови Національного банку України

Що стосується монетарної політики Національного банку та відносин з Міжнародним валютним фондом, я згоден практично з усім, про що говорив Я. А. Жаліло. Тут важко щось заперечувати. Монетарна політика – це курсова політика і політика рефінансування. Але є також монетарна політика уряду – це бюджетне фінансування. Прем'єр-міністр саме сказала про потребу у високоінтелектуальній монетарній політиці. Якщо мати на увазі монетарну політику уряду, а не Національного банку, то, звичайно, важко не аплодувати такому підходу.

Високоінтелектуальна монетарна політика уряду полягатиме в тому, що він зможе відносно рівномірно робити витрати і уникати надмірних сезонних вибухових «залпів» наприкінці року, щоби не створювати грошовий «навіс» на перший квартал. У нас цього року інфляція з 16,1 % набрала 13,1 % за перші чотири місяці року. Якщо цей синдром після перегляду бюджету знову повернеться в Україну, це означатиме, що монетарна політика уряду не буде сприятливою для проведення Центральним банком своєї монетарної політики.

А Центальному банку свою монетарну політику потрібно проводити, керуючись тим, що ми декларували й раніше. І тут я одразу відповідаю – зовнішні чи внутрішні чинники у проблем української економіки? І зовнішні чинники, і внутрішні. І те, що ми самі нарobili, і те, що тисне на нас. Ще не було зовнішнього тиску на експортних ринках, на ринках запозичень, коли Центральний банк попереджав, що, якщо позичати «короткі» гроші і надавати «довгі» кредити, створюється «асинхрон» між пасивами і активами. Тому треба звертати на це увагу, не жити лише сьогоднішнім днем. На зовнішніх ринках запозичень може бути і зона сприятлива, і зона турбулентна. Так воно й сталося. Ми готувалися до цих подій, готували відповідні постанови. Ці наші рішення отримували відповідну реакцію, у тому числі й політичну. Ми відчували це і в Раді банку. Ми відчули це і від політиків, коли курс посилювався до 4,5 грн за долар у середині травня і розрив з офіційним курсом 5,05 викликав у багатьох згадку про термін «ревалвація». Коли курс послабився і, здавалося б, експортери мали аплодувати. Вони завозять сюди валюту за ринковим курсом 5,52 у жовтні, а продають за офіційним 5,85. Здавалося б, вони мали б поміняти і свою психологію: слава Богу, відігралися! Але ми від них цього не почули. Тому все це – політика! Оскільки є ще один

вплив – політичний. І на монетарну політику Центробанку, і на монетарну політику уряду, і на фінансову політику, якщо брати тільки податкову політику, чиниться сильний політичний вплив.

Складається враження, що «мозолі» економіки вже так затверділи, що вона все впевненіше і впевненіше від виборів до виборів з цим справляється. Але стверджувати, що на неї не пресує політична ситуація, я не можу. За моїми спостереженнями – а присутній тут Ю. В. Полунєєв може їх спростувати – наші структурні економічні реформи, боротьба з інфляцією як «пішли на канікули», так і не повертаються. Можна висловитися так, що вони вже «пішли на пенсію». Це ненормально. Тому, коли ви говорите про Міжнародний валютний фонд, то слід знати, що з цією організацією є досвід співробітництва. Такий, як із Європейським банком реконструкції і розвитку. Колись ми молилися, щоби вони протягнули руку. Я пам'ятаю, як колись стояв у одному «високому» кабінеті, де відбувалася розмова з М. Камдесю – а це було 10 років тому, у 1998 році. «Stand-by facility» було тоді для нас спасінням, «турбулентність» була тоді 52 % і 82 % девальвації у 1998–1999 роках. Валютних резервів майже немає. Встановили тоді валютний коридор. Потім нас критикували за те, що ми, нібито, прив'язані до долара.

Зараз інші часи. Уряд прийняв рішення – чи вже звернутися, чи провести переговори. Міністр фінансів мені говорив, що веде переговори. Що спочатку треба вивчити масштаб проблеми. З преси я бачу, що вже були заяви, що мабуть вже є звернення. Моя офіційна реакція така – я не Національний банк у даному разі представляю, а самого себе. Якщо уряд разом із Національним банком це зробить, я цьому не здивуюсь. Це природно. Будь-який уряд хоче мати «страховку». Практично є сьогодні потреба? Немає. Вірогідність того, що вона не виникне до кінця року, більша, ніж вірогідність того, що вона виникне.

За дуже попередніми розрахунками, наших валютних резервів, які зберезуться на кінець цього року, буде більше не менш ніж у два рази, ніж потреба в обслуговуванні бази боргу і амортизації відсотків. Це на наступний рік. Звичайно, ніхто не забуває про те, що, якщо уряд і НБУ не хочуть скорочувати валютні резерви, банк може піти на ще більшу гнучкість курсу. Тобто, ми не продаємо валюту, а даємо курсу послабитися. Тоді є відповідь на це питання: частково буде послаблення, частково буде використання резервів.

Тому я собі кажу: я буду зранку молитися і проситиму, щоби інвестори прийняли це звернення не як сигнал занепокоєння, а як сигнал заспокоєння. Тому що інвестори можуть по-різному відреагувати.

Єдине, що хочу підкреслити: коли ви працюєте під тиском Міжнародного валютного фонду, або ЄБРР – згідно мого досвіду –

він завжди вам нагадує, що безкоштовний сир буває тільки у мишоловці. Будь ласка, проводьте реформи – будуть і гроші! «Зранку реформи – вчора гроші». Тому немає лиха без добра. Буде настійне бажання мати – я це називаю «психологічним stand-by», буде уряд думати, і Національний банк буде думати, як все ж, кінець–кінцем, «реінкарнувати» реформи. Структурні реформи – це передусім аграрна, пенсійна, комунальна, бюджетна, курсової політики тощо.

А що стосується впливу світової криз, відповім так: поки що широкомасштабного впливу на реальний сектор немає. Є вплив на промисловість, де два місяці поспіль йде скорочення в абсолютному вимірі, місяць до місяця. Якщо у жовтні знову падатимуть ціни на метал, а вони падають вже дуже сильно, у вересні ще не так було, це означатиме, що в металургії може бути технічна рецесія. Нафтопереробка вже зараз має такий стандарт – технічна рецесія. В промисловості якщо буде два-три місяці так, як у жовтні, місяць до місяця, то це називатиметься «технічною рецесією». Це не рецесія у повному розумінні цього слова. Тому що є сільське господарство, яке підтримало зростання ВВП. Так що, слава Богу, не треба драматизувати – ВВП становить 6,9 % (бюджетний орієнтир – 6,8 %). Село «збавляє оберти» – 15, а не 20 % по вересню – але ще буде переробка харчової промисловості! Дуже погано з будівництвом. А будівництво в чому полягає? Менше попит на метали, менше пропозиція металів, менше доступ до банків, щоби взяти короткі кредити, завести в Україну і дати іпотечні кредити.

Будівництво реагує. Капітальні вкладення цього року – 8 % зростання (у минулому році було 32 %). Ці 8 % в абсолютному значенні такі ж самі, як і 32 %. Але все одно, враховуючи зношеність промисловості, ми сподівалися, щоби динаміка буде більшою. Ясно, якщо немає серйозної реновації в індустріальному секторі, то будівництво переживає не найкращі часи.

У нас було два уповільнення: одне – у 2002 році, друге – у 2005 році. Інші роки були по 7, 9 і навіть у 2004 році 12 % зростання ВВП. А які ж були уповільнення? В 2002 році уповільнення було до 5,2 %, а в 2005 році – до 2,7 %. Можу сказати, що таке уповільнення може статися і наступного року. Тобто, все одно зростання збережеться, але уникнути уповільнення, скоріш за все, ми не зможемо. Зовнішня (фінансова як її називають) криза не трансформується в широко-масштабну кризу реального сектора тому, що одна справа глобальне уповільнення світової економіки, і друга – широко-масштабна рецесія. В Європі поки немає рецесії. І у Сполучених Штатах Америки поки що немає – але вони вже на межі рецесії. Але, можливо, всі ці пакети і солідарні заходи призведуть до «м'якої посадки». Можливо, через

півроку, через рік ситуація вгамується, і наше уповільнення темпів зростання у промисловості не буде таким драматичним. Тим більше, що промисловість – це 20 % ВВП.

Але є інша сторона, яка вже від нас залежить – це внутрішній попит. Торгівля іде на високих обертах – це внутрішній попит! Коли уряди критикували, що вони давали бюджети «проїдання», то все ж треба визнати, що «проїдання» – те, що розіграло споживчий попит. Коли люди купують, і не тільки автомобілі, це буде нас витягувати. При цьому треба давати відповідь на інфляцію. А на інфляцію ми достойної відповіді ще не дали! Вона залежить і від монетарної політики, і від уряду.

Другий канал впливу зовнішніх подій – це запозичення. Тут, як кажуть, не було б щастя, якби нещастя не допомогло. Ми говорили: менше позичайте! Будуть менше позичати – будуть більше дбати про українського вкладника. Піднімати процентні ставки. Будуть коло нього ходити, «залицятися» до нього, піднімати процентні ставки. Дія Постанови № 319, сподіваємось, відносно швидко закінчиться (ми й строк у ній не встановили). Я думаю, що ми вийдемо з цієї ситуації. Головне зараз – політичний діалог, політичні домовленості, відновлення Верховної Ради, коректний перегляд бюджету. Якщо цього не можна зробити коректно, краще взагалі його не чіпати. Наступне – це нормальний бездефіцитний бюджет. Солідарна робота Національного банку і Міністерства фінансів, меморандум, на який покладено стільки зусиль. Цього має вистачити. Головне при цьому – зменшити кількість «вербальних атак».

ПОЛУНЄЄВ Юрій Володимирович,

народний депутат України,

член Наглядової ради Національного банку України

Дякую Національному інституту стратегічних досліджень за те, що ви організували цей дуже вчасний захід. Наскільки я пам'ятаю, Інститут завжди був в авангарді економічної думки, порушуючи на своїх заходах дуже гострі та актуальні питання. Все, що ми сьогодні обговорюємо стосовно економіки України, вже обговорювалося багато разів. Але різниця полягає в тому, що до наших дискусій приєднався зовнішній чинник, який суттєво змінює ситуацію. Я хочу подати свою точку зору, яка є точкою зору Юрія Полунєєва, а не уряду Тимошенко, Ради НБУ чи політичної сили БЮТ. Я спробую структурувати свій виступ таким чином:

1. Що є головним – внутрішні причини чи зовнішні чинники?
2. Хто винний в тій ситуації, в якій ми є сьогодні?
3. Що робити?
4. Чи позачергові вибори доречні, чи ні?
5. В чому має бути ключовий пріоритет питання «що робити?»

Що є головним – внутрішні причини чи зовнішні чинники? Поєднання обох. В зовнішньому світі відбуваються зміни тектонічного характеру, особливо у фінансовій сфері. Світові фінанси вже ніколи не будуть такими, якими вони були досі. Західна банківська система, яку ми знаємо, буде змінена. І ці зміни вже починаються. Це перша теза.

Друга теза – в світі є абсолютно реальна загроза глобальної рецесії. Як сказав старший заступник голови Ради директорів City Group, видатний економіст Уільям Росс: «Це найгірша криза, яку я бачив за свою 50-річну кар'єру». Згідно прогнозу МВФ, темпи зростання світової економіки у 2009 році, включаючи економіку Китаю, Індії, сповільняться до 3 %. За методологією МВФ це означає рецесію. Існує реальна загроза, що ця рецесія, яка може початися в розвинутих країнах, перекинеться на країни, що розвиваються. Інвестори сьогодні вже вилучили понад 20 млрд доларів. Уповільнення попиту в США, фінансова криза, криза кредитування можуть призвести до розповсюдження рецесії на країни, що розвиваються. Україна знаходиться в цій категорії.

Тому сьогодні применшувати значення зовнішньої загрози, на мій погляд, означає дуже легковажно ставитися до процесів, що відбуваються в світі. Чи виправдовує це те, що сьогодні економіка України є не готовою до того, щоб зустріти ці виклики? Ні, не виправдовує. Основний показник, який характеризує здатність будь-якої економіки впоратися із зовнішніми шоками – це її конкурентоспроможність. Я дуже люблю цю тему. Протягом останніх років я говорив про те, що конкурентоспроможність економіки України є надзвичайно низькою, навіть серед групи країн, до якої вона належить. Зміна рівня конкурентоспроможності – це, в першу чергу, середньостроковий процес з чіткою стратегією та послідовністю дій. Зовнішні шоки сьогодні впливають на будь-яку країну, яка є вразливою та має низьку конкурентоспроможність. До них зараз приєдналася світова фінансова криза, яку ніхто не чекав. Її передрікали, але ніхто не думав, що вона стане такою масштабною. Ці проблеми з'явилися ще тоді, коли була криза хедж-фондів. Тоді, кілька років тому, збанкрутував найбільший в світі хедж-фонд. Тоді вже забили в набат. Нерегульована сфера спекулятивного капіталу

по всьому світі створила проблему. Але виявилось, що вона набагато глибша і в іншому сегменті. До цих зовнішніх шоків приєднується енергетичний. Тимчасове зниження ціни на нафту не означає, що цей ресурс не буде дорожчати в світі. Зараз настала «ера інфляції». На відміну від ери, яка була до 1980 року, коли ціни знижувалися переважно на споживчі товари роздрібною торгівлі за рахунок, в першу чергу, масивного припливу капіталу в країни, що розвиваються, з дешевими факторами виробництва.

Сьогодні дорожчають ресурси, іде боротьба за ресурси в глобальному масштабі. У цю боротьбу включаються гравці, яких не було два десятиліття тому. Це Китай та Індія. Наступною має бути ера дуже жорсткої конкуренції і напруженості. Вона буде пов'язана з тим, що на арену вийдуть транснаціональні компанії країн, що розвиваються. В першу чергу – це так звані «країни великої цегли» (BRIC – Бразилія, Росія, Індія, Китай). Але це сталося набагато скоріше, ніж пророкували економісти. Вони вже на цих ринках зі своїми суверенними фондами, накопичивши колосальні золотовалютні резерви, інвестуючи в західні компанії. Тектонічні зміни у світовій економіці, які передбачали економісти, стаються набагато швидше, ніж їх очікували. Вступ України до СОТ всі політики адвокували і розглядали, як теоретично абсолютно правильний крок. Україна сьогодні не готова до того, щоб ці виклики зустрічати. Принаймні тоді, коли вони приходять усі разом. Ви знаєте знамениту фразу (закон Паркінсона): «Якщо щось погане має статися, то воно обов'язково станеться в найгірший для цього час».

Ми всі говоримо про таку внутрішню причину, як відсутність структурних реформ. Питання головне: «А що було першопрчиною?» Я скажу дуже просто – «демократія по-українськи». Вона призвела до того, що з 2000 року (або навіть раніше) структурні реформи в Україні не відбувалися. Коли МВФ тримав нас «на гачку», він вимагав, щоб ми проводили ці реформи. Вони передбачали можливі серйозні дисбаланси фінансових позицій. Потім ми «зірвалися» з цього «гачка». «Демократія по-українськи» продавала виборцю один продукт – продукт підвищення добробуту, підвищення соціальних стандартів, не говорячи про те, що все це мало супроводжуватися надзвичайно болючими реформами. Хто візьме на себе сміливість їх робити в таких умовах? Як пояснити виборцю, що реформи, які мають в середньостроковому контексті привести до того, щоб Україна була більш сильною і більш ефективною країною, щоб вона не продавала на зовнішній ринок сировину з низькою доданою вартістю, а

створювала економіку знань і т.п. Це все не може прийти само собою. Воно може прийти тільки внаслідок серйозних реформ. Я не буду, на відміну від своїх колег, показувати сьогодні пальцем (Юлія Тимошенко, Віктор Янукович чи Віктор Ющенко...). Всі винні, в кінці кінців. Можливо, хтось більше розумів економічну логіку, а хтось менше. Але популізм і «демократія по-українськи» призвели до того, що ми маємо сьогоднішню ситуацію.

Що робити? Це питання, яке завжди стояло на Русі. Мені здається, що в цій ситуації технологічно ми не можемо говорити про кризу в Україні. Ми розуміємо: для того, щоб бути готовими до найгіршого сценарію розвитку подій, потрібно мати превентивні заходи. Вони мають бути надзвичайного характеру. Сьогодні поступовими еволюційними дебатами в парламенті ми не побудуємо ту «стіну захисту», яку мали побудувати для того, щоб зменшити наслідки для України. Потрібен план превентивних заходів щодо фінансово-економічної стабілізації в Україні. Чи він є? Я хотів би, щоб результатом цієї дискусії були не заходи абстрактного характеру, а конкретні заходи. Нехай вони не будуть відповідати ринковій філософії. Скоріше за все, більшість цих заходів буде їй суперечити. Але я хотів би, щоб ми сконцентрувалися на тому, що треба прийняти такий-то закон, таку-то постанову, по таких-то конкретних ринках. Тому, що абстрактних рекомендацій можна напрацювати дуже багато. В нас є конкретні рекомендації. Протягом останнього тижня робоча група двох комітетів – банків, фінансів і податково-митна, напрацьовували конкретні заходи. Вони налічують сьогодні 50 законів, які потрібно приймати в терміновому характері. Парламент має працювати день і ніч. В цьому парламенті люди мають зрозуміти одне – немає Партії Регіонів, «Нашої України», БЮТ, комуністів, а є зовнішня загроза, яку треба бути готовими зустріти. Для цього треба прийняти ці закони. Чи може бути дискусія по них? Так, обов'язково має бути. Тому що ці заходи не є вичерпними і можуть викликати абсолютно справедливую критику. Заходи і методологія роботи повинні бути без нагнітання, жахів, особливо в ЗМІ. Але повинна відчуватись «ургентність». По-друге, має бути комплексність. Ми сьогодні розуміємо абсолютно чітко, що це не стільки заходи НБУ, монетарної та курсової політики, скільки комплекс «митна-податкова-фіскальна» політика. Можливо, навіть, й ідеологічна. Тому що якась частка цих заходів має бути в тому, щоб формувати очікування людей і упереджувати можливість ажіотажу.

На мій погляд, не як політика, а як економіста, дострокові вибори можна порівняти із тим, що ми сіли в яму, а тепер добровільно

закидаємо себе землею. Я знаю думки деяких моїх колег по парламенту, що вибори – це очищення і т.п. Люди, схаменіться і подумайте про доходи ваших родичів, простих людей, які можуть постраждати дуже суттєво і серйозно. Тому вибори – це самогубство. Отже, політична криза також є фактором впливу.

Ключовий напрямок сьогодні – реальний сектор. Банківська система, безперечно, є пріоритетом. Існують певні проблеми з імплементацією заходів Постанови № 319, але вона буде ще роз'яснюватися, уточнюватися, проводитиметься робота. Проте на цей день вони є достатньо адекватними. Головне – забезпечити кредитування реального сектору, зняти всі ті обмеження і суперечності, які стримували розвиток реального сектору і підприємництва, у максимальній мірі стимулювати сьогодні експорт і зайнятість.

Що робити з імпортом? Багато може бути підходів до цього, навіть лунають думки: «треба країну закрити, обмежити імпорт і т.п.» По-перше, технічно це майже неможливо. По-друге, якщо це робити то робити надзвичайно тонко. Наприклад, імпорт автомобілів складає 12 млрд. доларів на рік. Це практично майже стільки, скільки ми витрачаємо на природний газ. Обмежити? Безперечно. Ми фінансуємо своїми доходами інших товаровиробників, але закривати ринок прямими заходами не можна. Отже, ключовий напрямок – реальний сектор.

РУБАН Ю. Г.:

Юрій Володимирович, ви нам повідомили надзвичайно цікаву інформацію. Якщо я правильно розумію, то на демократії теж лежить частина вини. Після демократії настає черга ринкової економіки. Ми почули, що вихід з цієї ситуації ми шукатимемо через антиринкові методи, жорстке «закручування гайок». Для цього потрібна ідеологічна підготовка, що у вас теж прозвучало. Це – сміливі рецепти, сміливий погляд на ситуацію, яка складається в Україні. Я згоден, з такої точки зору вибори – зайві.

ЛИТВИЦЬКИЙ В. О.:

У них програма називається «Прорив». Дійсно, якщо є така орієнтація – тоді акцент на сильну владу. Тому, що всі країни, які «проривалися», мали або режим окупації після війни, або щось диктаторське. Тому, можливо, зараз необхідно внести корективи в цю програму.

ПОЛУНЄЄВ Ю. В.:

Юрію Григоровичу, я думаю що ви зрозуміли, що про ці речі я говорив «езоповою мовою». Якщо говорити про ринкові заходи, то те, що сьогодні відбувається в світі (в банківській системі) ринковим ніяк назвати не можна. Відбувається приватизація і націоналізація банків, готується цілий пакет заходів ще більшого втручання держави у фінансовому секторі. Тобто, іде фактичне збільшення ролі консенсусу, яким ми так захоплювалися. Сьогодні ринок та вільні ринкові відносини проблем в Україні не вирішать. Те, що треба робити достроково – ми всі знаємо. Як захистити сьогодні мільйони людей і не закрити підприємства в Україні, ще треба зрозуміти і зробити.

АКІМОВА Ірина Михайлівна,

*народний депутат України, заступник голови Комітету
Верховної Ради України з питань економічної політики*

Я внимательно выслушала своих коллег. С какими–то тезисами я согласна, а с какими-то – нет. Заявление Ю. Полунеева можно обобщить следующим образом: мировой кризис есть, он влияет на Украину, это влияние сильно. Украина к этому не готова, проблемы есть, не умрем или умирать будем долго, нужен план, не нужны выборы.

Теперь я хочу пройтись по тому, с чем я согласна, и с чем не согласна. Во–первых, отрицать, что есть кризис на мировых финансовых рынках, нет смысла. Два дня назад ведущие немецкие институты сделали прогнозы темпов экономического роста в ЕС на 2009 год. Эти прогнозы весьма неутешительны. В среднем это может быть –1 % реального роста ВВП. Поэтому проблемы в мире есть. Эти проблемы, естественно, касаются Украины. Ведь мы не живем на необитаемом острове, а украинская экономика является открытой. Конечно, «волны» до нас уже доходят. Они уже дошли до металлургического сектора, и эта «волна» может усилиться. Есть большие проблемы в строительстве, которые были в достаточной степени связаны с мировым ипотечным кризисом. Есть проблемы в нефтепереработке и добыче кокса, началось падение темпов роста производства в обрабатывающей промышленности (в т.ч. в легкой и пищевой). Поэтому все признаки больших экономических потрясений и их влияние на Украину, мне кажется, уже налицо.

Внешние факторы, конечно же, важны. Коллеги очень правильно и хорошо их описали. Вопрос в том, готовится ли страна к тому, чтобы потенциальные финансово–экономические риски снижать? Я согласна с Ю. Полунеевым, что Украина не была готова к этой «мягкой посадке». Проблемы, которые накапливались больше года, помешали ей адекватно встретить риски, с которыми она столкнулась. Это – и недиверсифицированный экспорт, и очень низкая энергоэффективность нашего производства, а также сектора ЖКХ (о чём сейчас не так часто говорят). Это – и проблема отсутствия структурных реформ, которые в условиях нарастания экономических рисков могли бы помочь поддержать конкурентоспособность. Я имею в виду отсутствие хорошей транспортной инфраструктуры, к примеру. При многих равных условиях, увеличение транспортных расходов наших экспортоориентированных отраслей отрицательно влияет на их конкурентоспособность.

Я считаю, неправильно и политически безответственно представителю политической силы, которая сейчас находится у власти, в период выборов заявлять, что все виноваты. Риски были. Проблемы были, но возникает закономерный вопрос – за тот период времени, в течение которого правительство Тимошенко находилось при власти, эти риски ослабились, остались такими же, либо усилились? Потому-то мы и будем интересоваться, а как же конкретно это правительство (не прошлое, не позапрошое) пыталось работать по повышению конкурентоспособности страны, когда приближение финансово–экономического кризиса уже было всем вполне очевидно.

Перечислим то, что правительство сделало для того, чтобы Украина стала ещё менее конкурентоспособной. Это, прежде всего, раскручивание инфляционной спирали. Ю. Полунеев назвал эту мировую эру «эрой инфляции», а я бы не согласилась. Инфляционные процессы, конечно, есть во всех странах. Но темпы роста цен на продовольственные товары в сентябре в Украине составили 21 %, а в европейских странах в среднем – чуть больше 3 %. Что, Европа не живет в «эру инфляции»? Тогда почему у нас в 7 раз больше темпы роста инфляции? Наверно, это связано с нашими внутренними проблемами. Поэтому давайте здесь будем честны, смотреть в корень проблемы. Ведь только так можно в будущем с ними бороться. Неразумная фискальная политика правительства Ю.Тимошенко обострила риски, уже существовавшие в украинской экономике, и способствовала раскручиванию инфляционной «спирали», с которой будет очень сложно справиться и в ближайший год.

Теперь второй момент. Когда мы говорим о необходимости инвестирования в реальный сектор экономики, давайте ещё раз повторим эту цифру. В прошлом году в течение этого же периода времени капитальные инвестиции выросли на 32 %, а сейчас – только на 8 %. С чем это связано? Со многими факторами. Далеко не последний из них – ухудшение бизнес-климата в 2008 году. Это ухудшение было связано с нарушением контрактных обязательств со стороны правительства. Защита прав собственности в Украине не только не улучшилась, но и ухудшилась. Это, естественно, связано с нарастающими макроэкономическими рисками.

Последний факт. Агентство Standard & Poog's опять ухудшило кредитный рейтинг Украины. Поставило Украину в лист CreditWatch. Это говорит о том, что финансовые риски в Украине нарастают существенно быстрее, чем в других странах. Ведь не все страны попадают в этот список. Вот почему я абсолютно не согласна с тезисом «все виноваты». Не виновато наше население, которое получало популистские деньги правительства Ю.Тимошенко и быстро несло их в магазин. Политики должны нести ответственность за то, что они делают. Для того, чтобы это осуществить, мы не придумали никакого другого механизма, кроме выборов.

Выборов никто не хотел. Партия регионов, которую я представляю, тоже. «Оранжевая коалиция» развалилась быстро – это факт. Она была слабой с самого начала. Ничто ей не мешало укреплять свои ряды, но она распалась. Тем самым поставила страну на грань выборов. Коль скоро был издан президентский указ, который не является неконституционным, а абсолютно, с законодательной точки зрения, правилен, теперь стана вынуждена войти в эпоху новых выборов. Единственное, что мы ждем от них, чтобы после выборов появилась более эффективная и более прагматичная коалиция, которая сформирует эффективное правительство, способное реализовать план действий.

По поводу плана действий. У меня возникает закономерный вопрос. Сейчас Ю. Полунеев говорил, что–то разрабатывается, есть какой-то список законов. «Поздно кричать спасайте, когда дом сгорел». Этот план действий должен был быть уже давно опубликован, обсужден и скоординирован со всеми ветвями власти (в частности, с НБУ). Одна из огромных проблем этого правительства – фантастическая дискоординация монетарной и фискальной политик. Несогласованность, которая сильно затрудняла деятельность НБУ при огромном усилении политического вмешательства и политического давления на него. Это одна из причин кризиса, которую мы должны сейчас обсуждать. Здесь будут содержаться важные рецепты по его преодолению.

Что меня ещё удивляет в этой ситуации? Меня удивляет неадекватность реакции правительства на проявление кризиса.

Во-первых, проявился кризис в металлургической отрасли. Все выступления нашего премьер-министра говорили о том, что в Украине вообще кризиса нет, и всё в порядке. Но тут металлургия упала, и существенно. Глаза открылись, но какая реакция? Ю. Полунеев говорил, что в период кризиса нужны административные меры. Конечно. Как раз эти меры по своей долгой традиции правительство Тимошенко и предложило для борьбы с кризисом в металлургической отрасли. Ограничение ценообразования и тарифов. Запретить или ограничить рост потребления электроэнергии в секторе ГМК. Либо ограничить рост тарифов в секторе железнодорожных перевозок. То есть, речь о реформах, о внедрении эффективного регулятора, который бы регулировал тарифы для всех, опять не идет. И, наконец, мы вспомнили о том, что НДС нужно отдавать. Если у нас будет правительство, которое пытается сначала создать проблему, а потом начинает тушить её: а) возвращением к выполнению собственных обязательств (я имею в виду НДС); б) усилением государственного вмешательства в экономику, которая показала свою неэффективность, тогда мы из кризиса не выберемся никогда.

Меня удивляет реакция нашего министра финансов. Здесь я с В. А. Литвицким не совсем согласна. Я имею в виду бюджет 2009 года. Я была сама сторонником бездефицитного бюджета до того, как волна мирового экономического кризиса начала достигать украинскую экономику. С моей точки зрения, в нынешней ситуации вряд ли целесообразно говорить о дефицитности или, тем более, о профицитности бюджета 2009 года. Наполнение налогами, естественно, пойдет вниз. Весьма неоптимистичный прогноз МВФ для украинского ВВП (2,5 % на 2009 год) означает, что доходы госбюджета пойдут вниз. Существенно повысятся расходы на социальные трансферты, связанные с необходимостью выплат пособий по безработице. Мы должны готовиться к тому, что экономический кризис будет связан, в том числе, и с потерей рядом людей своих рабочих мест. Говорить о профиците бюджета в этих условиях, когда нужно начинать запланированные на более поздний период инфраструктурные процессы (чтобы включить бюджетные стабилизаторы), мне кажется, экономически неграмотно и неправильно. Вот почему я говорю, что реакция правительства на меры экономического кризиса меня удивляет. Либо это непрофессионализм, а я далека от этой мысли, скорее всего – нежелание видеть реальные проблемы и желание переложить их на своих последователей.

А теперь о плане выхода. Я полностью согласна с Ю. Полунеевым, что в плане выхода из этой ситуации должно существовать несколько составных частей. Первая часть – это меры срочного характера. Они будут рассчитаны на краткосрочный период времени от одного до шести месяцев (в зависимости от того, какие это меры). И меры стратегического характера.

НБУ уже представил список мер краткосрочного характера. Основная идея – обеспечение рефинансирования банковской системы, кредитные линии, которые с точки зрения кредитной ставки приближаются к реальной позитивной процентной ставке. Это абсолютно правильно.

Вторая мера, с которой выступило не правительство (а зарегистрирован этот законопроект в пятницу) – это проект по государственным гарантиям депозитных вкладов. Иначе говоря, увеличение государственных гарантий по депозитным вкладам с 50 тыс. грн. до 150 тыс. грн. Эта мера используется многими правительствами для стабилизации ожиданий и снижения опасений людей, которые держат свои деньги в банках.

Третья мера, которой должно воспользоваться правительство, – это рассмотрение возможности поддержки всех проблемных финансовых системных учреждений для их рекапитализации. Об этой мере пока ничего не говорилось, а она абсолютно необходима, и есть смысл ее обсуждать.

Четвертая мера – бюджетный дефицит в 2009 году нужно держать под контролем. Он, естественно, не должен выходить за пределы 3 %. Я называю максимальный предел. Но при этом нужно четко пересматривать структуру расходов. Речь идет не только об объеме бюджетного дефицита, но и о структуре расходов. Нужно думать о том, каким образом мы можем стимулировать частную инвестиционную деятельность фискальными мерами – это снижение налога на прибыль. Эта мера дискуссионная, но целесообразно ее поднять и рассмотреть.

Меры стратегического характера будут включать:

1. Сделать все, чтобы НБУ стал независимой организацией. Со своей стороны, я тоже зарегистрировала законопроект, который существенно будет помогать усилению независимости НБУ. Я знаю, что он вызовет большие протесты и противоречивые дискуссии. Мое глубокое убеждение – без независимого и ответственного Центробанка Украина не справится с выходом из экономической депрессии, которая идет с Запада.

2. Следующий момент – вопрос развития рынка внутренних заимствований в условиях, когда внешние заимствования становятся ред-

кими и дорогими. И этот процесс затянется на достаточно длительное время. Самое время подумать, наконец, почему мы не занимались развитием рынка внутренних заимствований. Это важно. Во-первых, для черпания необходимых инвестиционных ресурсов. Во-вторых, для восстановления доверия к государству. Задача это достаточно сложная, но вполне по силам, если ею всерьез заниматься. Понятно, что нужно улучшать инвестиционный климат – это уже навязная в зубах фраза. На самом деле, в ней заложено очень много вещей.

Еще одним толчком (с точки зрения стратегических мер) могло бы стать разблокирование приватизации. Для нашего проблемного платежного баланса (особенно в будущем году) приток прямых иностранных инвестиций был бы очень важным. Я вижу на сегодняшний день единственный инструмент, который умерит пыл всех политических партий попользоваться этими ресурсами. Это создание Фонда будущих поколений, куда кладутся деньги от приватизации и используются для проведения пенсионной реформы. На эти деньги накладывается запрет на их использование в краткосрочном периоде (минимум 3 года, а максимум 5 лет). Целевое использование – на поддержку пенсионной реформы. Откладывание во времени этого использования даст:

- антиинфляционный эффект;
- эффект разблокирования приватизации;
- эффект целевого использования средств на долгосрочные проекты, которые нужны Украине.

Может появиться безвластие, невзирая на проблемную политическую ситуацию, после новых выборов. Без координации усилий всех ветвей власти, с одной стороны, и НБУ я не вижу возможности эффективного выхода экономики Украины из кризиса. Я не снимаю ответственности с сегодняшней власти за отсутствие плана антикризисных мер. Я буду очень рада, если этот план появится скоро. С радостью поддержу меры, которые сочту важными и системными, покритикую, но покритикую конструктивно.

ЛЯШНА Ксенія Михайлівна,

народний депутат України, заступник голови

Комітету Верховної Ради України з питань промислової

і регуляторної політики і підприємництва

Дозволю собі лише один прогноз. Ніколи не кажіть «ніколи». Мій прогноз такий: в наступному році фінансова криза на міжнародних

ринках буде подолана і, більше того, фінансова система повернеться до приблизно того дизайну, в якому вона була. Тому твердження, що вона вже ніколи не буде такою, як була, як на мене, є достатньо сміливим і новітнім, проте я його не поділяю.

ПОЛУНЄВ Ю. В.:

Ксеніє Михайлівно, можна одне зауваження? Вже зникли інвестиційні банки, це одна з рис, яка була притаманна фінансовій системі.

ЛЯПІНА К. М.:

Я дозволю собі спрогнозувати, що буде аналог, який буде по іншому називатися, щоб не викликати бурхливу реакцію населення, але аналог виділення банків-інвесторів як потужних збирачів фінансів все одно буде. До речі, він буде притаманний саме американській системі. Ми перейшли до серйозної світоглядної дискусії. Це дуже приємно, тому що ця дискусія у світі відбувається: який спосіб обирати – максимально ліберальний, максимально адміністративний, який спосіб може нас убезпечити від глибоких криз, і чи варто убезпечуватись, чи криза не дає поштовху для розвитку, і чи ми мусимо тільки займатися тим, що шукати симпатії населення, щоб гарантувати йому краще життя.

Перейду до наших внутрішніх питань. Я б хотіла наголосити на наступному: я абсолютно згодна з характеристикою, що реформи з України кудись пішли, проте, може, не «на пенсію», а, маю надію, в «декретну відпустку», тож вони ще мусять народитися.

З 2002 року в Україні панувала модель споживчого розвитку економіки, споживчі ринки були дороговказом для всього, вважалося, що вони спонукатимуть розвиток економіки. Чи могла така модель спрацювати? Теоретично, могла, але скажу, чому не спрацювала. Вона могла спрацювати виключно у тому випадку, коли б були максимально зняті усі адміністративні бар'єри для розвитку вітчизняного підприємництва, яке б, власне, задовольняло зростаючий споживчий попит, і якби була розвинена фінансова інфраструктура і був більший доступ до фінансових ресурсів, які б дозволяли легше розвивати виробництво. Тоді попит, дійсно, став би «локомотивом», який тягне економіку. Так не сталося. Причому, з 2002 року усі уряди по черзі займалися одним і тим самим: роздавали

все більше і більше грошей населенню, ці гроші йшли на споживчий ринок і лише стимулювали імпорт. Вони фактично не могли стимулювати розвиток реального сектору української економіки, оскільки перед реальним сектором стояли серйозні бар'єри, і вони стоять і зараз. Провина усіх урядів і усіх нас – політиків – і всіх тих, хто є сьогодні і буде завтра, – в тому, що ніхто за ці роки не спромігся суттєво знизити ці бар'єри.

Переконана, що на сьогоднішньому етапі говорити, про те, що споживча модель і далі може бути «локомотивом», недоцільно. Не може споживча модель зараз, особливо на тлі кризи, надалі бути такою, яка переважає в економіці. Треба відшукувати якісь інші способи розвитку. Звідси мій висновок: я абсолютно згодна з тими, хто вважає, що бюджет наступного року має бути або бездефіцитним, або з дефіцитом не більше 1 %. Переконана, що ми мусимо переходити до дуже жорсткої фінансової дисципліни самообмеження держави. Згодна з прогнозом, що темпи зростання нашого бюджету не можуть бути такими, якими вони були останні 4-5 років, причому не з 2005 року – видатки раніше почали зростати такими неприродними темпами саме через цю споживчу модель. Я переконана, що ми мусимо, в першу чергу, подбати про самообмеження держави, тобто максимально обмежити видаткову частину реальними можливостями – жити за можливостями.

Друге: на мою думку, ми просто змушені робити системні реформи. Сьогодні не існує альтернативи системним реформам, зокрема, не існує альтернативи вкладенню фінансів держави в системні реформи.

Хочу сказати, що такий сектор, як житлово-комунальне господарство, ніяким іншим способом, ніж вкладенням фінансів держави, ми все одно не зможемо реформувати. А житлово-комунальне господарство – один з найважливіших елементів того, що ми називаємо якістю життя. Іншими словами, ми можемо роздати ще по 20 грн на місяць пенсіонерам, але якщо взимку не буде тепла – це нікого не забезпечить.

Переконана, що надані дуже серйозні інші рекомендації. Я абсолютно згодна з переважною більшістю рекомендацій, які надали наші шановні колеги у своїй аналітичній записці. Проте хочу подискутувати з колегами щодо того, в який спосіб ми можемо зараз виробити план виходу з цієї кризи або її недопущення. Тому що я, наприклад, переконана, що ми в Україні скоріше стоїмо напередодні кризи, ніж в ній перебуваємо. Тобто маємо ознаки кризи, проте ще не сформувалася ситуація, яку можна назвати кризовою.

Чи можемо ми в Верховній Раді сьогоднішнього «розливу» виробити такий план? У мене відповідь цілком негативна. Я рік намагалася пробити маленьку реформу, наприклад, в системі технічного регулювання – це один з серйозних бар'єрів, який стоять сьогодні на шляху нашого вітчизняного підприємництва і заважають йому стати конкурентоспроможним. Я билася головою об стінку цієї Верховної Ради, і можу сказати, що ця Верховна Рада, за моєю оцінкою, не здатна прийняти жодного реформаторського закону. Все на що вона здатна, – це раз «попіаритись», поговорити про якісь зміни до законів і прийняти закони на кшталт того, який, на жаль, ми, будучи лібералами змушені були приймати, – так званий антикризовий захід формату Юлії Тимошенко. Хочу сказати, що мені було болісно, що ми голосували за цей закон, що цей закон зводився до наступного: “Давайте скажемо супермаркетам обмежити ціни”. Я хочу сказати, що це – шлях до товарного дефіциту, а не шлях до подолання інфляції. Такого кшталту закони здатні ухвалюватись у Верховній Раді цього «розливу». Чи винна у цьому демократія? Ні.

Ми – дійсно молода демократія, і альтернативи демократії немає, бо альтернативою демократії є диктатура. А диктатура небезпечна чим? Ризик того, що диктатор виявиться поганим, значно вищий, ніж вірогідність, що диктатор виявиться надрозумним і надпрогресивним і виведе країну в її блискуче майбутнє. Ризик того, що диктатор виявиться нікчемним і розвалить країну – 90 %, і якісь 10 % – вірогідність того, що буде просто блискучий диктатор, який надасть країні прогресивного поштовху. В диктатурі легше робити реформи, це правда. Проте ризик того, що вони країну зруйнують, в 9 разів більший, ніж ризик того, що вони країну розів'ють. Сьогоднішній диктатор, який прагне залишитись на своїй посаді, будь-що не даючи проходити виборам, – це наш Прем'єр-міністр, як на мене, здатний тільки розвалити країну. Вибачте за таку жорстку, але політичну оцінку, оскільки наша дискусія, на жаль була сконцентрована не лише на економічних, а в першу чергу на політичних напрямах.

ПОЛУНЄЄВ Ю. В.:

Я, до речі, уникав цього.

ЛЯПІНА К. М.:

Ви давали характеристику. А тепер ще одна маленька репліка з приводу того, чи впливає політика на наші незалежні професійні

органи. Це – дійсно наша велика проблема молодій демократії, де ми не вміємо відрізнити органи професійні від органів політичних. Верховна Рада – це завжди в усіх країнах політичний орган, в ній завжди є різні політичні сили, які мають різне бачення стратегії розвитку держави, але є професійні органи, такі, як Національний банк. Такий, яким би мав би бути орган, про який сьогодні всі забули, але він є, і він необхідний в країні – це Антимонопольний комітет. Таким, яким мали бути незалежні регулятори на монопольних ринках, як НКРЕ, який, на жаль, сьогодні також всі забули. Але ж була ідея, цей орган мусив бути професійним і мусив професійно встановлювати тарифи на цьому складному регульованому ринку. Виникає запитання: чому так не сталося, чому ми не убезпечили ці професійні органи від потужного політичного впливу, який сьогодні чиниться від політики?

Думаю, що це – вада нашої ще зростаючої демократії, оскільки всі ми по черзі пропонували ухвалити якісь закони про незалежність цих органів і по черзі відкидали закони своїх опонентів. Це правда, можна подивитись історію прийняття цих питань. Проте мені здається, що Національний банк сьогодні більше, ніж інші, убезпечений від політичного впливу, і я маю велику надію, що він сьогодні не шукатиме симпатій імпортерів чи експортерів. Якщо вони вам не аплодують, не звертайте на них уваги, робіть те, що ви маєте робити як професіонали, і тоді через 10 років всі скажуть: “Наш Національний банк дуже достойно повів себе в умовах кризи і вивів країну з неї”. Оце – ваша місія і ваша функція. Вибори – це не ваша проблема. Як інституція, тримайтесь від цього подалі.

РУБАН Ю. Г.:

Один композитор казав, що він цінує товариство банкірів, тому що це – єдина аудиторія, де він може говорити про мистецтво. Бо, коли він збирається в аудиторії музикантів, вони говорять виключно про гроші. Так от і у нас виходить, що ми говоримо виключно про політику, про що б ми так чи інакше не говорили. Ми починаємо потроху дискутувати щодо того, наскільки потрібна нам демократія, і що з нею робити. Це – симптоматично. Сьогодні в західній ліберальній пресі говорять про синдром 08/08/08. Очевидно, якість відлуння доходить і до нас.

РОЗЕНФЕЛЬД Олександр Ілліч,

*директор Науково-дослідного економічного інституту
Міністерства економіки України*

Должен сказать, что я согласен со всеми, кто до меня выступал. Даже в тех местах, где они противоречили друг другу, я все равно был со всеми согласен и смутно подозреваю, что с теми ораторами, которые еще будут выступать, я тоже соглашусь. Все правы и все правильно говорят. Мы все говорим об одном и том же.

Я построю свое выступление немного в другом ключе: из трех аспектов. Первый – математический, второй – исторический, третий – рецептурный. В математическом аспекте я хочу напомнить, в основном, коллегам, а не прессе, что цена любого актива выражается дробью, в числителе которого стоит чистый операционный доход от владения этим активом, а в знаменателе – ставка капитализации, которая рассчитывается как LIBOR плюс все надбавки за риск. Что у нас сегодня происходит? Страна живет, когда дробь растет, т.е. числитель должен расти – знаменатель уменьшаться. Сегодня мы имеем одновременное сокращение числителя при увеличении знаменателя. Чистый операционный доход, по крайней мере в целом ряде отраслей Украины, начинает уменьшаться, в то же время внутренние риски, присущие стране, суммируются с LIBOR, которая в свою очередь увеличивается, и, таким образом, значение дроби уменьшается. Это говорит о том, что последние несколько дней национальное богатство страны, выраженное в рыночных ценах, уменьшается.

Это любопытный эффект, его несложно посчитать. Мои коллеги помнят, на днях мы дискутировали в РБК, и Порошенко сказал, что вчера американцы потеряли 1,4 трлн долларов. Но у них – четкий фондовый измеритель. У нас – другой метод, но и он не вызывает особых затруднений посчитать, сколько за последние две недели потеряла Украина своего национального богатства.

Второй аспект – исторический. Пока я слушал коллег, то думал, где еще в обозримой экономической истории было сочетание двух факторов одновременно – падение числителя при уменьшении знаменателя, т.е. внешние вызовы и неготовность внутренних структур к адекватной реакции на эти вызовы.

И первое, о чем я подумал, это Франция середины 30-х годов XX века. Когда они узнали о Великой депрессии, Интернета тогда не

было, глобализации не было, поэтому они восприняли ее несколько позднее, страна была раздираема на части: с одной стороны, укрепившимися симпатиками фюрера, с другой – укрепившейся коммунистической партией, самой большой в Европе. А чем это закончилось? Закончилось это в 1938 году народным фронтом, когда солидаристы объединили абсолютно всех под предводительством, если не ошибаюсь, Леона Блюма, и они уже страну потеряли полностью. Именно после того, как объединили все политические силы и начали по настоящему помогать трудящимся. Именно солидаристы ликвидировали Францию.

Второе – 1998 год, Россия. Каждые две недели происходила смена премьер-министра. В то же время произошел кризис в Юго–Восточной Азии, как следствие, дефолт России, падение рубля. И тут появился курс на импортозамещение. Может, он сложился случайно под воздействием факторов, (экономика сама легко нащупывает такие пути в реальной обстановке), возможно, это была политическая воля, возможно – безволие руководства, которое было занято операцией «преемник», но такое произошло. Я привел два диаметрально противоположных примера. Может быть, нам следовало бы этот исторический опыт перенять.

Относительно третьего аспекта: никаких новых рецептов мы не придумаем. На днях взял книгу «Франклин Делано Рузвельт», внимательно перечитал, с чем он шел на президентские выборы в 1929 году. Я и с ним полностью согласен, тоже было все совершенно правильно. Но, если вкратце, перечислить структурные направления, они будут следующие:

- сокращение импорта волевыми усилиями до минимально возможных отметок;
- стимулирование экспорта всеми возможными способами;
- поощрение импортозамещения;
- реализация больших инфраструктурных проектов и, конечно же, мобилизация сбережений на себя, либо через фондовые рынки, либо какими-то иными способами, вплоть до методов так называемого народного капитализма.

Такова, в сущности, картина, которая мне видится. Я еще хотел бы сказать, может, не для протокола, что в Штатах с тяжелых времен существует так называемый «Комитет по сегодняшним угрозам», который именно в таких ситуациях оказывает, можно сказать, решающее влияние на курс страны, и который, в сущности, состоит из почти независимых людей. Я, конечно, не совсем понимаю, при ком в Украине сегодня мог бы быть такой комитет. Его задачей является

проработка неблагоприятных сценариев, которые могут возникнуть вследствие совпадения разных факторов: одновременное падение цены на металл с укреплением курса евро с рецессией в России.

И еще одна ремарка, персонально к И. М. Акимовой, по поводу разблокирования приватизации и Фонда будущих поколений. Это, безусловно, правильная идея, но сегодня она совершенно не ко времени.

Первое: фондовые рынки упали в разы, что нам приватизировать? Обесценивание наших активов происходит прямо сейчас. Сейчас самое плохое время для продаж. Может быть, стоит подумать о смещении географии приватизации, направить ее на шельфы, аэропорты, железные дороги – на такого рода активы?

Второе – Фонд будущих поколений. Идея такого Фонда витает в воздухе для Украины с 1992 года. Но возникает вопрос: а где размещается Фонд будущих поколений? Мы получили деньги от приватизации, но мы же их домой не унесли, их надо где-то разместить. Исландия, например, размещала Фонд будущих поколений в американских облигациях, и что сейчас происходит с Исландией? Норвегия размещает Фонд будущих поколений, который наверно лучший в мире, иначе. Он состоит из двух частей: одна остается внутри страны, и правительство может ее направлять на разные цели при единогласном голосовании в парламенте. Имеется в виду, что будет делать Норвегия, когда кончится добываемая ею нефть. И что сейчас? Где Фонд будущих поколений Норвегии, который они накапливали 20 лет? Он в упавших американских фондах. Т. е. то, что стратегически это на 100 % важно, – нет ни малейших сомнений, но то, что сегодня для этого неподходящий момент, у меня тоже не возникает сомнений.

БУРАКОВСЬКИЙ Ігор Валентинович,

*Директор Українського інституту економічних досліджень
і політичних консультацій*

Наша бесіда багато в чому відображує дискусії, які відбуваються в суспільстві. Мені здається, що наш головний недолік полягає в тому, що ми пройшли, фактично, по всіх головних моментах, які зараз є в засобах масової інформації. Дуже коротко зупинюсь на трьох тезах.

Теза перша. Я вважаю, що нинішня економічна ситуація, криза, як би ми її не називали, – це дуже складні часи, які Україна ще не переживала. Давайте говорити про це відверто. В цьому сенсі це:

- тест інтелектуальний: що і як треба робити;
- тест управлінський: кому треба робити;
- тест політичний.

Я не буду зупинятися на політичній частині. Я виклав свою точку зору в газеті «Дзеркало тижня» минулої суботи. Вважаю, що дострокові вибори на сьогодні – надзвичайно небажаний експеримент з точки зору економіки.

Мені здається, що наша проблема – в тому, що, коли ми все обговорюємо, знову починаємо все класти до купи. Думаю, що ми або повинні говорити про якісь заходи, які потрібно робити сьогодні, або намагатися малювати середньотермінові плани. Коли ми все це змішуємо разом, взагалі втрачається логіка нашої бесіди.

Для того, щоб завершити першу тезу, я хотів би сказати, що мені здається, що недолік наших дискусій, в т.ч. і сьогоднішніх, – що ми деякі речі міфологізуємо. Ми говоримо: чи були ми готові до кризи? Ніхто не був готовий до кризи. Якоюсь мірою це могли передбачати, але не були готові, й міжнародні фінансові інституції, той же самий «Standard and Poors». Згадаймо, які були рейтинги того ж «Lehman Brothers», або якихось інших. Давайте до цього ставитися більш конструктивно і спокійніше.

Другий момент – питання реформ за умов кризи. Я взагалі його залишаю за межами нашої дискусії. Це – тема окремої бесіди.

Ще один момент, який мене дуже хвилює. Так, добре, коли серед наших політиків буде консолідація навколо позитиву. Якщо є нормальний закон, скажімо, Ксенії Ляпіної – давайте всі його приймати! Якщо є нормальний закон Ірини Акімової, давайте всі його приймати, а не дивитися, хто який закон вніс. У даному випадку кажу не як експерт, а просто як людина, які хочеться жити в нормальній країні.

Наступне – про вибори. Поставлю дуже просте питання: чи готовий парламент до скорочення державних витрат в бюджеті? Не готовий цей і не буде готовий майбутній. На жаль, це сумна правда. Правда полягає в тому, що всі, хто в ньому є, «дуже люблять» український народ і не розуміють, що інколи треба робити боляче цьому народу, щоб йому було краще.

І останнє, що я хотів сказати, щоб перейти до повного конструктиву. З того, що на сьогоднішній день говориться про кризу, в мене складається таке враження, що ми знаємо про кризу з джерел засобів масової інформації. Я не бачу сьогодні серйозних розробок, я не бачу серйозного намагання прочитати, наприклад, в оригіналі, документи, які підготовлені різними країнами. Ми це в інституті вже робимо для того, щоб перейти від глобальних, тектонічних речей, до чогось дуже оперативного, про що треба говорити.

Моя друга теза. Я думаю, якщо вже говорити відверто, то ми всі повинні виходити з того, що ми маємо «малу» відкриту економіку. Це, може, комусь подобається, комусь не подобається, але в цьому сенсі ми є надзвичайно вразливими, і треба розуміти, що за цю «малу» відкриту економіку ми повинні платити. Але ясно, що з цієї кризи ми будемо виходити трошки по-іншому ніж передбачають заходи, які робляться на сьогоднішній день в світі. Якщо подивитися на те, що там сьогодні відбувається, візьмімо, скажімо, документ Європейського Союзу, в ньому 7 пунктів, і 6 з цих пунктів – питання, пов'язані із стабілізацією фінансової системи. Це – або банки, або фінансові інституції, або проблеми, пов'язані з ними.

Думаю, що, враховуючи особливості нашої системи, набір інструментів і можливостей у цій сфері є дуже обмеженим. Ясно, що є питання, пов'язані з реальним сектором. На сьогоднішній день я не готовий запропонувати, кому і як ми повинні в цьому секторі допомагати. Але ми повинні думати, чи ми будемо допомагати функціонально: якщо безробіття – допомагаємо безробітним, чи починаємо в традиційному стилі допомагати комусь конкретно, і це надзвичайно небезпечно.

Хотів би звернути увагу всіх. В перший раз пакет пропозицій адміністрації Дж. Буша, який проходив через Конгрес, був відхилений. Я би хотів нагадати, на яких засадах він був відхилений. Питання було дуже просте: «Чи готові ми витратити гроші платників податків на підтримку приватних фінансових інститутів?» Це питання дуже складне. На жаль, я дуже боюсь, що за цих умов на кризі у нас уже будуть спекуляції, вочевидь, вони вже відбуваються: будуть такі, хто захоче на цьому заробити. Ми повинні бути свідомими цього.

Якщо говорити щодо плану дій: те, що було в постанові, те, що говорив В. О. Литвицький, думаю, цілком адекватно. Ми далі можемо говорити про терміни: 6 місяців, 8 місяців і так далі. Але я впевнений в тому, що план повинен бути відкритим. Ми повинні готуватись до того, що цей процес буде дуже довгим. Ми всі сподіваємось на повільне падіння. Хоча ясно, якщо будуть вертикальні стрибки, будуть абсолютно інші заходи, про які краще не говорити, щоб не нагнітати паніку.

Стосовно безпосередньо бюджету. Я також кажу, що треба жити за можливостями. В цьому плані реструктуризації витратків не уникнути. Ми, як експерти, можемо запропонувати, що реструктурувати, як реструктурувати. Та чи готові до цього наші політичні сили? У даному випадку я кажу абсолютно про всіх. Прекрасно розуміємо, що, на жаль, через засоби державного бюджету ведеться боротьба за виборців.

Мені здається, важко зробити цілісний план (перше, друге, третє і так далі) кризоподолання. Потрібний великий компонент проактивності, щоб реагувати на ті чи інші загрози. На сьогоднішній день Україна знаходиться у якщо не привілейованому, то відносно стійкому становищі. Не треба робити якихось «страшилок», проте ясно, що і бюджет, і інші документи мають готуватися під три сценарії, в тому числі – під найгірший сценарій.

МУНТІАН Валерій Іванович,
заступник міністра економіки України

Є три основних складових забезпечення національної безпеки нашої держави. Перша – політична стабільність. Друга – економічна могутність і забезпечення конкурентоспроможності. Третя – обороздатність держави. Я – не політик, тож не зупинятимуся на питанні політичної стабільності. Хоча, як ви знаєте, в нас – політична криза. Вона завдає однозначно негативного впливу.

Повернімося до економіки. Була б світова фінансова криза, чи не було, але економічний стан нашої держави свідчить про те, що вона сама знаходиться на межі фінансової кризи. На жаль, нашою економікою системно ніхто не займався. Тому це – вина не лише нинішнього уряду, але й попередніх. Хоча нині фінансова криза «дихає в потилицю», й сьогодні в уряді немає належного інструментарію. У Нацбанку – так само.

Є наука «екосестейт», якій вже понад 70 років. Вона вивчає порогові значення економічної безпеки, встановлюючи, де – криза, а де – нормальний стан. Основним інтегральним показником є валовий внутрішній продукт. Хоча нині ми спостерігаємо високі темпи його зростання – 7,1 %, в той час як у середньому в світі – 3,8 %, але, якщо взяти до базового, 1990 року, ВВП становить лише 72,4 %. Якщо навіть в цьому році буде 6,8 % приросту ВВП, це дасть лише 75 % до рівня 1990 року. Кризою ж вважається падіння ВВП на 25 %. Тобто, за 18 років ми ще не вийшли за обсягом, не кажучи вже про структуру економіки, на рівень порогового значення. Це – небезпечно.

Темпи промислового виробництва у нас, на жаль, падають. У будівництві – мінус 2,4 %. А, як відомо, будівництво – важливий стимулятор, оскільки тягне за собою інші галузі – металургію, виробництво скла, будівельних матеріалів, виробництво побутової техніки, усього іншого, що необхідне, аби устаткувати квартири.

Стосовно цін, на жаль, чимало спекуляцій. Є критерії економічної безпеки, затверджені наказом Міністра економіки. Для України індекс споживчих цін має становити не більш ніж 7 %. А становить за 9 місяців 16,1 %. Індекс роздрібних цін в Україні за 8 місяців року – 28,6 %. Індекс цін виробників – 34 % – це за 9 місяців. Річних виходитиме 48 %. Відомо, що 50 % інфляції вважається гіперінфляцією. З лагом 4-6 місяців зростання цін виробників переноситься на споживчі ціни.

Впливає чи не впливає на нас світова фінансова криза? Про фінансову кризу говорили, що її не існує. Хоча вона йде вже давно, і нині настала її четверта фаза в класичному вимірі. Почалася вона з найсильнішої економічно держави світу – Сполучених Штатів Америки. Треби визнати, що криза – не інституціональна, а системна фінансова. Як ми зараз на неї реагуємо? Чи ми до неї готові? Зараз ми говоримо, що Америка втратила 1,4 трлн доларів. Нічого вона не втратила! Втратимо ми, бо ми менше готові до кризи. Економіка США могутня, самі лише витрати на науку становлять 400 млрд доларів щороку. Це – 40 % усіх інвестицій на науку світу. За продуктивністю праці США посідають перше місце у світі.

Йде стиснення обсягів виробництва, стискається світовий ринок. Прогнози щодо світового темпу зростання знизилися з 4-4,2 % до 3,8 %, і вони погіршуватимуться надалі. Україна тісно інтегрована у світову економіку насамперед через експортні канали. У нас кажуть: «Індекс ПФТС упав на 70 %. Це не страшно, бо вартість усіх операцій – 34 млрд грн». Але ж це – «майданчик ліквідності»! Він демонструє стан ліквідності в усій економіці країни.

Золотовалютні резерви за 2007 рік зросли на 49,5 %. За 9 місяців поточного року – на 109 %. За останні 10 днів вони зменшилися з 38,4 млрд дол. – до 35,6 млрд дол. Майже на 3 млрд дол. Російська Федерація втратила 37 млрд дол., але в них є з чого витратити. Станом на 1 липня резерви РФ становили 573,6 млрд дол. Цей показник слід оцінювати з позицій економічної безпеки. Для України 35,6 млрд дол. – три з половиною місяця критичного імпорту – при ціні на газ 179,5 дол. А критична величина для нашої економіки – 5-5,2 місяця критичного імпорту.

Дуже сильно зріс обсяг зовнішнього боргу. При критичній величині 60 % за підсумком першого півріччя ми мали 100,6 млрд дол., тобто 59,9 % ВВП. Запас фінансової стійкості держави – 0,1 відсоткового пункту! За останніми даними, борг – 109 млрд дол. Вже цього запасу немає.

Ми знаємо, що Федеральна резервна система США має ставку 2 %, Центробанк ЄС – 4 %, Банк Лондона – 5,3 %. Зараз усі провідні

країни зменшують відсоткову ставку. У нас ставка НБУ вже піднялася до 12 %, хоча 5 років тому становила 7 %. Яка ж може бути конкурентоспроможність, якщо на її забезпечення у підприємств немає грошей? Ми вже не можемо конкурувати за рахунок дешевої робочої сили – вона більш кваліфікована в Китаї та Індії. За коефіцієнтом монетизації ми ще не вийшли на 50 %. Всі фінансові агрегати також порушені.

Україна має унікальні можливості і потенціал. Аби їх реалізувати, слід перейти до інноваційної моделі розвитку, яка має забезпечувати не менше 7 % приросту ВВП, та 28-30 % приросту інвестицій в основний капітал. Для цього повинна бути політична стабільність. Думаю, народ заслуговує того, щоб вона настала. Україна зараз може вжити заходів, аби захиститися від світової фінансової кризи. Для цього мають бути рішення уряду, НБУ, Президента, РНБОУ.

Наостанок – про проблему забезпечення обороноздатності. Незважаючи на фінансову кризу, оборонний бюджет США – 722,8 млрд дол. За ресурси будуть «битися», національні інтереси будуть захищатися всіма методами – і економічними, і воєнними. Думаю, Україні треба зробити висновки та вжити заходів, аби лінія конфронтації пройшла поза територією нашої держави.

РУБАН Ю. Г.:

Думаю, відбулась небайдужа, професійна дискусія людей, які думають про майбутнє України. Аби країна була життєздатною, в неї повинна бути відповідальна політична еліта, яка здатна розуміти, що відбувається всередині країни, і в глобальному контексті в умовах боротьби за ресурси, про яку згадували. Якщо буде таке розуміння, можна буде знайти вихід. Українське суспільство вже не раз і саме на виборах демонструвало свою зрілість, яка перевершує зрілість українського політичного класу. Тому давайте сподіватися на краще. Сподіваюсь, політики почують, що говорять економісти!

ЗМІСТ

**УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА:
ВНУТРІШНІ СУПЕРЕЧНОСТІ НА ФОНІ
СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ (Аналітична записка) 5**

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ ЕКСПЕРТНОЇ ДИСКУСІЇ 15

РУБАН Ю. Г. 16

ЖАЛІЛО Я. А. 16

ВОРОТІН В. Є. 20

ЛИТВИЦЬКИЙ В. О. 22

ПОЛУНЄСВ Ю. В. 25

РУБАН Ю. Г. 29

ЛИТВИЦЬКИЙ В. О. 29

ПОЛУНЄСВ Ю. В. 30

АКІМОВА І. М. 30

ЛЯПІНА К. М. 35

ПОЛУНЄСВ Ю. В. 36

ЛЯПІНА К. М. 36

ПОЛУНЄСВ Ю. В. 38

ЛЯПІНА К. М. 38

РУБАН Ю. Г. 39

РОЗЕНФЕЛЬД О. І. 40

БУРАКОВСЬКИЙ І. В. 42

МУНТІЯН В. І. 45

РУБАН Ю. Г. 47

**ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ:
ВНУТРІШНІ СУПЕРЕЧНОСТІ
ЧИ РЕЗУЛЬТАТ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ?**

*матеріали експертної дискусії
17 жовтня 2008 року*

Технічне редагування *Т. П. Слатьєн*
Комп'ютерна верстка *О. Ю. Левицький*

Оригінал-макет підготовлено
у Національному інституті стратегічних досліджень:
01030, Київ-30, вул. Пирогова, 7-а

Підп. до друку 03.11.08. Формат 84x108\16. Папір офс. № 1.
Офс. друк. Гарн. «Таймс NR». Обл. – вид. арк. 2,88. Наклад 300 пр.
Зам. №